

BRUDDSTYKKER FRA SPYDEBERGS NATUR- OG KULTURHISTORIE

Mot slutten av siste istid for henholdsvis 10400 og 10200 år siden la breen igjen to grusrygger. Den første moreneryggen hører til det såkalte åstrinnet og har sine rester tvers over Hylliåsen. Den andre hører til "Skitrinnet" og fortsetter som Monaryggen. Hollitoppen er den del av denne morenen som demmet opp Lyseren. Den første korndyrkingen tok til på de lettdrevne moreneryggene.

ØYFOLKET

Når steinaldermenneskene bodde på Høgnipen lenger sør i fylket, lå iskanten på Holli. Trollerudåsen sør i bygda var da ei isfri øy. Flintfunn på Risebru - Holstein-området på sørsiden av Trollerudåsen kan stamme fra en strandboplass som er samtidig med Høgnipen. Altså ca. 10.000 år gammel. Disse strandboplassene blir oppfattet som sommerboplasser for fangstfolk som kom sørfra ettersom breen smeltet.

På Haugland på Stegen er det også boplassfunn fra eldre steinalder.

FJORDFOLKET

For ca. 7.000 år siden kastet Glomma seg ut i fjorden som da gikk opp til Kykkelsrud. På begge sider som Glomma, men særlig på Spydebergsiden, er det funnet en rekke strandboplasser fra denne tiden som blir kalt Nøstvedt-tid. Folket levde for det meste av sjødyr og fangst og brukte grove steinredskaper som økser eller hakker. Den gang var vårt område som et nes og Oslofjorden som et bredt hav. På Horten-siden og i Ås finnes tilsvarende boplasser ved havkanten som da lå 50 - 60 meter høyere enn i dag. Der store elver renner ut i havet er det alltid attraktivt for folk å slå seg ned på grunn av stor ressurstilgang.

KORNDYRKINGEN TAR TIL

For ca. 5.000 år siden kom kornet i bruk. Den fruktbare sletta på toppen av Hylliåsen er et av de første stedene i Spydeberg der korndyrkingen tok til. Her oppe finner vi et enestående fortidsminne i den store hellekisten (Hylligrava). Den er ca. 4.000 år gammel. Så langt vi nå kjenner til, er den verdens nordligste utløper av en gravskikk som var påvirket av megalittkulturen. Megalittkulturen var en avansert jordbrukskultur i yngre steinalder langs Atlanterhavskysten fra Spania og nordover. Stonehenge i England og dyssene i Danmark hører til denne kulturkretsen som altså hadde sin nordligste innflytelse også opp til Hylliåsen i Spydeberg.

I løpet av bronsealderen ble korndyrkerne fastboende bønder og slo seg ned på boplasser som vi gjerne kaller urgårder. Gårdene Hov, Skoro, Asper, Bjaberg, Ås og Giltvedt synes å være slike urgårder. Det samme gjelder muligens også Huseby, Kjos og gårdsanlegget på Tvistein like nord for Spydeberg sentrum.

Spydeberg har flere bronsealderrøyser. Mest kjent er røysene i Torudåsen, på Lysefjell og i Hylliåsen.

Gjennom jernalderen får vi etterhvert flere gårdsanlegg og fra folkevandringstid finner vi bygdeborger på Slottsåsen og Murås. Spydeberg varde, 258 m.o.h., var nok i bruk som varslingsanlegg både i jernalder og middelalder. Gravfeltene fra jernalder ligger spredt over hele bygda. I nord ligger et gravfelt med den store mannerøysa på Hallerud. På Lystad, Ruud, Holli og Huseby finnes en rekke hauger. Bygdas best bevarte gravfelt strekker seg fra Bygdetunet og mot Moen. På Skulbergsletta finnes et gravfelt på 60 - 70 meter hauger som nesten alle er

slettet gjennom langvarig korndrift. Et stort felt finnes også i Bjaberg - Skøyen - Hauger-området og i Heli - Vranken- området.

På lokaliteten Tvistein nord for Griniskogen boligområde ble det i 1984 funnet en skubbekvern i forbindelse med nydyrking. Arkeologiske utgravinger ga dateringer fra perioden 660 f.Kr. til 70 e.Kr. Det vil si bronsealder og eldre jernalder. Det ble funnet ildsteder, stolpehull og vegggriller etter flere langhus. Slike gårdsanlegg fra bronsealder/jernalder er fortsatt svært sjeldne på Østlandet. Utgravningene ga funn av keramikk, slipesteiner, kleberstein, fragmenter m.v.

En lang rekke oldsaker fra Spydeberg oppbevares i Oldsakssamlingen.

I løpet av middelalderen får vi de tre kirkene: Spydeberg, Hovin og Heli. Flere kirkelige middelalderskulpturer i tre oppbevares også i Oldsakssamlingen.

SVARTEDAUEN

Rundt juletider i 1349 herjet Svartedauen i Spydeberg. Vi begynner etterhvert og få oversikt over de fleste av de gårdene som ble lagt øde. Navn som vitner om dette er foruten alle Ødegårdsnavnene, også Auten, Hushagan, Hustangen m.fl. Det finnes liste over en rekke av de gårdene som ble borte og kart med sannsynlige ødegårder er under utarbeidelse.

NYERE TID

Mot slutten av 1600-tallet fikk vi her som ellers i landet mange husmannsplasser. Historiske kilder viser at mange husmenn hadde gode kår. Særlig mot slutten av husmannstiden etter 1850 og fram mot utvandringen til Amerika ble forholdene vanskeligere.

WILSE

På slutten av 1700-tallet var J.N. Wilse sogneprest i Spydeberg. Han vokste opp i Thyholm i Danmark. I tillegg til prestegjeringen var han en fremragende vitenskapsmann innen natur- og kulturhistorie. De første systematiske meteorologiske målingene i Norge er utført på Spydeberg prestegård. Wilse samarbeidet med meteorologer i Berlin, Paris og København og sammenholdt målingene i Spydeberg med målinger ellers i Europa. Wilse brevvekslet med den svenske botanikeren Linne og fikk plantefrø som han sådde på Spydeberg Prestegård. Wilses bokverk "Spydebergs beskrivelse" fra 1779 er et kjent referanseverk ved nordiske universiteter. Wilse var også sentral i arbeidet med å opprette eget universitet i Oslo.

1814

Spydeberg sto sentralt i begivenhetene i august 1814 som munnet ut i unionsdannelsen med Sverige. Fra Onstadsund til Kanonbatteriet ved Langnes foregikk harde kamper i augustdagene. De sårede fra kamphandlingene ble behandlet på et feltsykehus som ble opprettet ved Nestengen gård, der også døde soldater ble begravet i nærheten av gården. Da oberstløytnant Hauch og flere falt, ga Kong Christian Frederik opp og trakk seg tilbake til Spydeberg prestegård. Her var regjeringen samlet i statsråd 9. august og forhandlingene med svenskene ble sluttført. Unionen med Sverige ble i realiteten inngått på Spydeberg prestegård. Selve unionsdokumentet ble senere underskrevet i Konvensjonsgården i Moss den 14. august.

INDUSTRIEVENTYR

Langs Smalelva fra Lyseren til Glomma startet et formidabelt industrieventyr på begynnelsen av 1800-tallet. På Haugen var det teglverk og brenneri. På Li var det et godt teglverk. Ved

Nestengen var det kruttmølle og papirmølle. Dette fossefallet ble senere utbygd til kraftverk som ble drevet av Spydeberg kommune fram til 1968. Smalelva er fortsatt en naturperle med rik forekomst av varmekjære lauvtrearter.

FRA 1900 TALLET

Omkring unionens oppløsning fikk vi nye festningsanlegg langs Glomma: Skoro, Bowim, Fossumgalleriene og Grååsen. Fossumgalleriene ble utbygd videre og var sentrale i kampene ved Fossum 11. april 1940. Da ble brua forsøkt sprengt, noe som ikke lyktes. Det lyktes imidlertid å rive brua på begynnelsen av 1960-tallet etter at den nye Fossumbrua ble åpnet i 1961. Ei ny gangbru sto ferdig i 1992 etter kopi av den gamle brua som første gang ble bygget i 1856.

Etter at jernbanen kom i 1882 har Stasjonsbyen utviklet seg til det handelssentrum vi har i dag. Spydeberg har knyttet til seg en rekke industribedrifter til de sentrale områdene mellom Spydeberg sentrum og Knapstad. Siden begynnelsen av 1960-tallet har Spydeberg doblet sitt folketall.

SPYDEBERG ÅR 2000

Spydeberg har et areal på 142,45 km², hvorav dyrket er 38 km², skog 77 km², vann 8 km², myr km² og annet 16 km².

Kommunen grenser til Enebakk i Akershus, Trøgstad, Askim, Skiptvet, Våler og Hobøl.

Kommunens innbyggertall: Ca. 4..450, hvorav ca. 2.700 i sentrum.

g:\dok\felles\info\guide-20\g-oldtid.doc